شیوه های نظارت والدین بر فرزندان در فضای مجازی با تأکید بر زیست‌رسانه‌ای

استاد راهنما: سرکار خانم محبوبه قربانی

معصومه رنجبر

زهرا پاینده

فاطمه زهرا حاجی خانی

مدرسه علمیه رضویه

استان اصفهان

چکیده

فضای مجازی یک مفهوم فردی و همچنین بین‌المللی است که یک فناوری دیجیتال گسترده و به هم پیوسته را توصیف می‌کند. مسئله‌ی نظارت والدین بر فرزندان در فضای مجازی، مطلبی است که امروزه بسیار مورد توجه است. با توجه به زیست‌رسانه‌ای در جهان کنونی ، اعتیاد فرزندان به این فضا و چگونگی نظارت بر آنها دغدغه و نگرانی بسیاری از والدین است که پرداختن به آن ضروری به نظر می‌رسد. هدف این مقاله بررّسی ابعاد نظارت والدین بر فرزندان در فضای مجازی است. مسئله‌ی فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی، به گونه‌ای فراگیر شده که حتی کودکان را نیز درگیر کرده است و با وجود داشتن مزیّت‌ها و کارکردهای سیاسی، فرهنگی، تجاری، ارتباطی و...، آسیب‌های آن مانند: محتوای نامناسب، تهدیدات امنیتی، افسردگی و اضطراب، اختلالات خواب و ... بر فرزندان و خانواده‌ها غیر قابل کتمان است. والدین نه تنها باید نظارت بر فعالیت‌های دیجیتال فرزندان خود را اعمال کنند بلکه باید خودشان نیز آموزش‌های لازم را در زمینه استفاده صحیح از رسانه‌ها دریافت کنند. ایجاد فضایی که در آن والدین و فرزندان در مورد استفاده از رسانه‌ها گفت‌وگو کنند، می‌تواند به زیست رسانه‌ای سالم منجر شود و والدین با تعامل سازنده و استفاده از ابزارهای دیجیتال، می‌توانند نظارت دقیق‌تری داشته باشند.

واژگان کلیدی: زیست‌رسانه‌ای، سواد رسانه-فضای مجازی- نظارت والدین

مقدمه

با پیشرفت تکنولوژی و ورود اینترنت به زندگی بشر، مرزهای جغرافیایی معنای خود را از دست داده است. امروزه بشر در هر نقطه ی جهان که باشد می‌تواند از طریق فضای مجازی با دوستان و آشنایان خود ارتباط برقرار کند. اما در کنار مزیت‌هایی که دنیای مجازی دارد ، با توجه به آسیب‌ها و پیامدهای آن که بیشتر مورد توجه کودکان و نوجوانان است نظارت صحیح بر فرزندان در فضای مجازی همواره دغدغه و نگرانی اصلی والدین بوده است.

فضای مجازی یک مفهوم فردی و همچنین بین المللی است که یک فناوری دیجیتال گسترده و به هم پیوسته را توصیف می‌کند. این اصطلاح از داستان‌های علمی تخیلی وارد فرهنگ عامه شده اما اکنون برای توصیف حوزه محیط جهانی فناوری استفاده می‌شود. برخی دیگر فضای مجازی را فقط یک محیط مفهومی می‌دانند که در آن ارتباط از طریق شبکه‌های رایانه‌ای اتفاق می‌افتد.

نظارت بر فرزندان در فضای مجازی قلمروی گسترده ای دارد. دامنه ی این نظارت از دولت گرفته تا مدارس و در سطح خانواده توسط والدین که مهترین نقش را ایفا می کنند را در بر می گیرد.در این تحقیق محقق درصدد آن است که به این سوال اصلی پاسخ می‌دهد که والدین چگونه می‌توانند بر فرزندان خود در فضای مجازی نظارت و کنترل صحیح داشته باشند .

اهمیت فضای مجازی و مزیت‌های آن برکسی پوشیده نیست، اما با توجه به اعتیاد نوجوانان وحتی کودکان امروزی به اینترنت و شبکه‌های اجتماعی و گوشی‌های هوشمند و نگرانی اکثر خانواده‌ها و والدین از آسیب‌های این فضا بر فرزندان خود و همچنین نیاز شخصی احساس شده، محقق برخورد لازم و ضروری دانست که به این مسئله بپردازد که والدین چرا وچگونه می‌توانند بر فرزندان خود در فضای مجازی نظارت و کنترل داشته باشند، چرا که اولین محیط تاثیرگذار خانواده و والدین هستند.

لذا هدف از این تحقیق بررسی علل عدم نظارت صحیح والدین بر فرزندان، مشخص کردن پیامدها و آسیب‌های عدم نظارت صحیح و همچنین تعیین کردن راهکارهایی برای والدین برای نظارت صحیح بر فرزندان خود در فضای مجازی است.

پژوهش‌های متعددی در زمینه فضای مجازی و مدیریت و کنترل فرزندان انجام گرفته است از جمله: کتاب شیوه فرزند پروری و مهارت والدین در مدیریت فضای مجازی نوشته‌ی زیور اولاد ،الهام باسره و مقاله ی تبیین جامعه شناختی والدگری رسانه ای فضای سایبری نوشته‌ی بهاره نصیری و مقاله ی فرزند پروری در مواجهه با فضای مجازی چالش‌ها و راهکارها نوشته‌ی محمد زاده ،نیرومند ،محمدزاده نقاشان در این آثار ذکر شده اگرچه به تشریح فضای مجازی و ویژگی‌ها و پیامدهای مثبت و منفی آن اشاره شده و به یکی از دغدغه‌ها و نگرانی‌های اصلی خانواده ها یعنی آسیب‌های فضای مجازی بر فرزندان پرداخته است و علت آن را نداشتن سواد رسانه و عدم آگاهی والدین دانسته است ،اما از نقش ویژه ی والدین در توانایی نظارت و کنترل فرزندان غافل مانده و به طور کلی به شیوه‌های مدیریت فرزندان پرداخته است. لذا مقاله ی حاضر درصدد آن است که اختصاصاً به نقش والدین در نظارت بر فرزندان در فضای مجازی با تأکید بر زیست‌رسانه‌ای بپردازد و راهکارهایی را پیش روی پدران و مادران بزرگوار بگذارد.

روش تحقیق از حیث ماهیت: توصیفی و از حیث گردآوری اطلاعات، کتابخانه‌ای و اسنادی است. ابتدا به تعریف فضای مجازی و زیست‌رسانه‌ای، ویژگی‌ها ی فضای مجازی وتأثیر آن بر فرزندان پرداخته می‌شود و سپس به بیان شیوه‌های مستقیم و غیرمستقیم نظارت والدین بر فضای مجازی و در پایان، به بیان علل عدم نظارت والدین بر فضای فضای پرداخته می‌شود.

جهت درک بهتر مطالب، به بررّسی مفهوم دو کلمه‌ی فضای مجازی و زیست،رسانه‌ای پرداخته می‌شود:

مفهوم شناسی

۱–۱فضای مجازی

فضای مجازی محیطی مجازی است که ارتباطات در آن بوسیله رایانه و ابزارهای ارتباطی شکل می‌گیرد.[۱] در این فضا افراد بدون محدودیت مکانی و عدم توجه به ملیت، نژاد، اعتقادات و باورها از طریق محیط‌هایی مانند وبلاگ، تالارهای گفتگو، شبکه‌های اجتماعی و ... با یکدیگر ارتباط برقرار می‌نمایند.[۲] از مهمترین ویژگی‌های فضای مجازی می‌توان به دیجیتالی بودن، قابلیت برنامه پذیری با هوش مصنوعی، واقعی بودن، گمنامی کاربران، فراگیری و گستردگی، فرامکان و فرازمان بودن اشاره نمود.[۳]

واژه ی فضای مجازی برای نخستین بار توسط ویلیام گیسبون در کتاب علمی تخیلی اش به نام نورمونسر به کار رفته است. برای گیبسون فضای مجازی در حقیقت یک فضای تخیلی بود که از به هم پیوستن رایانه‌ها پدید آمده که تمامی انسان‌ها ،ماشین‌ها و منابع اطلاعاتی در جهان را به هم متصل کرده است. این همان معنایی است که امروزه به صورت تعریفی از کاربرد لفظ فضای مجازی در نظر گرفته می‌شود. در این فضا افراد بدون محدودیت مکانی و عدم توجه به ملیت، نژاد، اعتقادات و باورها از طریق محیط‌هایی مانند وبلاگ، تالارهای گفتگو، شبکه‌های اجتماعی و ... با یکدیگر ارتباط برقرار می‌نمایند.[۴] در عصر حاضر اینترنت بسیار گسترش پیدا کرده و باعث شده وسائل اعم از گوشی‌های موبایل، خودروها،تلویزیون و حتی یخچال ها هوشمند شوند و علت آن هم اتصال این دستگاه‌ها به اینترنت است. امروزه تلفن همراه به

---

[۱] . شکرخواه، واژه‌نامه ارتباطات، ص ۵۸

[۲] . امیر مسعود امیر مظاهری، اعظم ایرانشاهی، فرصت‌های فضای مجازی برای تعامل اجتماعی زنان ایرانی(از دید زنان فعال در فضای مجازی)، ص۲۲

[۳] . علیرضا طباطبایی، نرگس حشمتی، چالش‌ها و فرصت‌های نظام امامت امت سایبری، ص۸۷

[۴] . امیر مسعود امیر مظاهری، اعظم ایرانشاهی، فرصت‌های فضای مجازی برای تعامل اجتماعی زنان ایرانی(از دید زنان فعال در فضای مجازی)، ص۲۲

عنوان عضو جدایی ناپذیر در زندگی انسان‌ها تبدیل شده است، روز به روز پیشرفت کرده و برنامه‌هایی کاربردی مطابق با بازخورد افراد طراحی شده و زمینه ایجاد شبکه‌های اجتماعی در فضای مجازی را ایجاد کرده است.یک شبکه ی اجتماعی ،یک ساختار اجتماعی است که از گروه‌هایی که عمدتاً سازمانی یا فردی هستند شکل گرفته که به واسطه ی یک یا چند نوع وابستگی به هم متصلند. در سال‌های اخیر به دلیل دسترسی راحت میلیون‌ها کاربر در سراسر جهان به شبکه‌های اجتماعی رسانه‌ها مورد توجه و محبوبیت ویژه به خصوص در نسل جوان قرار گرفته است.[۱]

به عبارت دیگر فضای مجازی استعاره‌ای برای فعالیت رایانه‌ها، شبکه‌ها کابلی و سیر تکنولوژی الکترونیکی ارتباطاتی است. فضای مجازی فضایی است که در گذشته بیشتر به وسیله رایانه اما اکنون به وسیله تلفن همراه با بهره‌گیری از فناوری های ارتباطی و عمدتاًدر بستر اینترنت برای ارتباط و تعامل، تولید ،پردازش و توزیع اطلاعات ایجاد شده است .امروزه تلفن همراه پرکاربردترین ابزار و شبکه اجتماعی مشهورترین عرصه ی ظهور فضای مجازی هستند.[۲]

در واقع فضای مجازی یک مکان نیست بلکه دالان و راهرویی بین مکان‌هاست.افراد در حالی که در محل خود اقامت دارند ،در فضای مجازی گردش می‌کنند و فردی را ملاقات می‌کنند که درر مکان‌های دیگر زندگی می‌کنند.اما به وسیله فضای مجازی در جهان ذهنی خود هستند ،بنابراین فضای مجازی نوعی فرافضا و فضای ذهن است.[۳]

۱-۲زیست‌رسانه‌ای

زیست در لغت به معنی عمر کردن،حیات و بقا است.[۴]

---

[۱]. امانی کلارجانی؛فضای مجازی و واکاوی سیاست های پیشگیرانه در کنترل اسیب های اجتماعی نوپدید؛(۱۳۹۶)"ص:۹۵"

[۲]. رحمتی؛ضعف سواد خانواده در استفاده از فضای مجازی و پیامدهای اخلاقی ؛(۱۳۹۶)"ص:۱۳"

[۳] .کاستلز مانوئل؛گفت وگویی با امانوئل کاستلز ترجمه ی حسن چادشیان؛(۱۳۸۷)"ص:۴۸"

[۴]. حسینی دشتی،مصطفی ،معارف و معاریف،ج۴،ص۳۰۸۷

عوامل بسیاری می‌تواند بر عدم نظارت صحیح والدین بر فرزندان خود در فضای مجازی نقش داشته باشند از جمله:

۱.عدم آگاهی صحیح والدین و نداشتن سواد رسانه:

عدم آگاهی والدین نسبت به تهدیدهای فضای مجازی و نداشتن سواد رسانه، امکان نظارت و کنترل فرزندان را در این فضا منتفی می‌کند .چون صیانت از فرزندان در برابر تهدیدهای فضای مجازی مثل دنیای واقعی نیست و لذا والدین ناآگاه در تربیت فرزندان نقشی انفعالی خواهند داشت. پدر و مادر آگاه می‌توانند از تکنولوژی و نرم‌افزارهای کنترل والدین بر اینترنت استفاده کنند و از این طریق بر عملکرد فرزند خود در فضای مجازی نظارت داشته باشند،در حالیکه اگر سواد رسانه وآگاهی کافی نداشته باشند،هرچند دغدغه ی فرزندانشان را دارند نمی توانند به درستی آن ها را کنترل ومدیریت کنند.

۲.اشتغال والدین و عدم فرصت کافی برای تعامل با فرزندان:

در خانواده‌هایی که پدر و مادر هر دو شاغل هستند و فرصت کافی برای در کنار فرزندان بودن و نظارت بر آنها را ندارند فرزندان آنها بیشتر در معرض آسیب‌های ناشی از فضای مجازی هستند چرا که خلاء تنهایی و نبود پدر و مادر و عدم کنترل و نظارت بر آنها، باعث می‌شود که آزادانه وقت بسیاری را در فضای مجازی بگذرانند.

۳. صمیمی نبودن والدین با فرزندان خود و خلاءعاطفی:

یکی دیگر از عواملی که سبب عدم نظارت صحیح والدین می‌شود،خلاء عاطفی بین والدین و فرزندان است.اگر فرزندان از محبت پدر و مادر خود سرشار و لبریز باشند و پدر و مادر را دوست صمیمی خود بدانند،

هم پدر و مادر بهتر می‌توانند رفتار آنها را در فضای مجازی کنترل کنند و هم خود فرزندان نیاز کمتری به پر کردن خلاء عاطفی خود در فضای مجازی دارند چرا که در فضای واقعی خانواده لبریز از محبت و دوست داشتن هستند لذا دنبال دوست و محبت در فضای مجازی نمی‌گردند.

۴. تغییر سبک زندگی و شکاف بین نسلی:

از نظر محقق سبک زندگی نسبت به گذشته تغییرات فراوانی کرده است .والدین اکثراً با سبک زندگی ایرانی اسلامی بزرگ شده‌اند اما امروزه فرزندان بیشتر تمایل به سبک زندگی غربی پیدا کرده‌اند که در آن کمترین نظارتی بر رفتار و عملکرد والدین بر فرزندان نیست و این خود موجب بروز شکاف میان نسلی بین والدین و فرزندان و عدم درک متقابل از یکدیگر گشته و نظارت و کنترل را برای والدین سخت و مشکل کرده است.

۵.عدم نظارت صحیح:

نظارت بر فرزندان نباید به صورت تفریطی باشد و نه افراطی. فرزندان باید بتوانند از محتوای سالم و مفید فضای مجازی استفاده کنند اما گاهی والدین با سخت‌گیری بی‌جا و افراطی خود فرزندان را کاملا محروم می کنند و به همین خاطر آنها هم به پنهانکاری دست زده و دور از چشم والدین وارد این فضا شده و چه بسا در دام آسیب‌های خطرناک آن گرفتار شوند. لذا اگر نظارت والدین بر فرزندان صحیح و اصولی نباشد نتیجه عکس داده و پشیمانی آن برای خود والدین می‌ماند. [۱]

[۱] . احمدی،احمد،نگرانی از محتوای نامناسب در فضای مجازی،۱۴۰۳

نتیجه گیری:

فضای مجازی بخش جدایی‌ناپذیر از زندگی امروزی است به عبارتی زیست امروزه زیست-رسانه‌ای است اما عدم آگاهی و رعایت نکات ایمنی می‌تواند منجر به آسیب‌های جبران‌ناپذیر شود. با افزایش سواد دیجیتالی از طریق رعایت نکات امنیتی، حفظ حریم خصوصی و مدیریت صحیح زمان استفاده از اینترنت، می‌توان تا حد زیادی از این تهدیدات و آسیب‌ها پیشگیری کرد.

همچنین، نقش والدین، آموزشگاه‌ها و دولت‌ها در افزایش امنیت فضای مجازی بسیار حیاتی است. به‌کارگیری راه های کنترل فضای مجازی و پیشگیری از آسیب های فضای مجازی می‌تواند کاربران را در برابر تهدیدات محافظت کرده و تجربه‌ای ایمن‌تر از اینترنت را برای آن‌ها فراهم کند و همچنین از مزایای تکنولوژی روز دنیا بی‌بهره نماند که نقش والدین به عنوان اولین کانون تربیتی جامعه بسیار پررنگ‌تر است.

منابع و مآخذ

کتب

۱. امامی ، صابر، مهدی یار احمد خراسانی، **مدیریت فرزندان در فضای مجازی**،۱۳۹۴

۲. آیت اللهی، زینت ،سواد رسانه دانش عصر دیجیتال،انتشارات پشتیبان ،بیتا

۳. پاینده، ابوالقاسم، حسینی،علی، نهج الفصاحه، دارالعلم، تهران،۱۳۹۰

۴. دشتی، حسین، معارف و معاریف،آرایه،قم،جلد ۴، ۱۳۸۵.

۵. شکرخواه، یونس،واژه‌نامه ارتباطات،سروش، تهران،۱۳۹۷.

۶. کاستلز،مانوئل، مترجم: حسن چاوشیان،گفت و گو هایی با مانوئل کاستلز، نشر نی،تهران،۱۳۸۹.

۷. کلینی، محمدبن‌یعقوب،مترجم: حسین استادولی، اصول کافی،دارالثقلین،تهران،۱۳۹۳.

۸. نیک‌منش، علی،سوادرسانه‌ای در عصر دیجیتال، هورین، تهران،۱۴۰۲

مقالات

۹. امیرمظاهری، امیرمسعود، ایرانشاهی،اعظم، فرصت‌های مجازی برای تعامل اجتماعی زنان ایرانی از دید زنان فعال در فضای مجازی.

۱۰. پورمهر ،فرانک ، پیشگیری از آسیب های فضای مجازی ، راه های افزایش سواد دیجیتالی،مجله پی استور،۱۴۰۴.

۱۱. رحمانی، نظارت والدین بر استفاده¬ی کودکان از اینترنت و شبکه¬های اجتماعی:چاش¬ها و راه¬کارها،مجله روان-شناسی کودک و نوجوان،شماره۱۲،۱۴۰۳

۱۲. رحمتی، حسینعلی، ضعف سواد خانواده در استفاده از فضای مجازی و پیامدهای اخلاقی آن،نشریه: مطالعات اخلاق کاربردی، شماره۲۸،۱۳۹۶.

۱۳. سهمانی،ریحانه، راهنمای والدین:چگونه یک تعادل سالم بین دنیای مجازی و واقعی کودکان و نوجوانان برقرار کنیم،۱۴۰۳.

۱۴. صفائی، محمود، فضای مجازی و آسیب های وارده بر خانواده و سلامت آن، دومین همایش ملی خانواده سالم، جامعه سالم،قائنات، ۱۴۰۳.

۱۵. طباطبایی،نرگس حشمتی،چالش¬ها و فرصت¬های نظام امت سایبری

۱۶. فجری علیرضا، فجری محمدمهدی؛راه کارهای صیانت از خانواده در برابر اسیب های فضای مجازی؛۱۳۹۶.
۱۷. قربانی، افرا، مهسا ، الهام و آهنی، سلیم زاده، طیبه ،زندگی دیجیتال، رسانه های اجتماعی و تاثیر ان بر شکل گیری هویت اجتماعی، بیستمین کنفرانس ملی حقوق، علوم اجتماعی و انسانی، روانشناسی و مشاوره،۱۴۰۴

سایت‌ها

https://moshaveranealpha.ir
https://www.wikiravan.com